

Beszélő kapuk – Szabadság a Dnyeszteren innen és túl

Az Európa középső és keleti felében élő ember, legyen bármilyen helyzetben is, általában nyugat felé tekint, annak viszonylatában gondolkodik. A Szerbiában élők is ideálként tekintenek az ottani életkörülményekre, képből vannak a fizetésekkel és a lehetőségekkel, és mindenkinek határozott véleménye van az ottani folyamatokról.

A tőlünk keletre eső területekről ehhez képest vajmi kevés információ éri el a lakosságot, dacára annak, hogy történelmi és kulturális fejlődésünk tekintetében hozzájuk jóval több szállal kötődünk. Azt lehet tudni, hogy található arra egy-két olyan ország, ahol kivételesen még a szerbiai fizetések is egészen életképesnek számítanak, mégis elvétve megy oda bárki is. Persze, másfél éve hallani, hogy zajlik arra valamiféle háború, pár hónap alatt viszont az ezt övező érdeklődés is lezuhant.

Nehéz kapcsolódni egy térséghez, érzelmeket táplálni iránta, átlátni az ottani helyzetet és életkörülményeket, ha valakinek esze ágában sincs arra utazni életében, pedig Európa keleti része, noha szürkébb és nyomasztóbb képet fest történelmi viharvertsége okán, etnikailag sokkal színesebb. Három különböző státuszú országban három ember három egészen különböző életútja azonban segít kaput nyitni a térség komplexitására és lakóinak eltérő motivációira a háború - onnan figyelve - sokkalta tapinthatóbb árnyékában.

Szeptember végén egy hajnali buszos érkezés után Moldova fővárosának utcáin botorkálok a sötétben. A főút mellett monumentális kormányzati épületekkel, diadalívvel és parkokkal találkozok – Chişinău Európa egyik legzöldebb fővárosaként hirdeti magát itt, a kontinens peremén, aminek kapcsán első gondolatom, hogy hány északi és nyugati nagyváros is tudna ezzel vitatkozni, majd szkepticizmusomat félretéve azért megállapítom, hogy valóban színesebbnek, élhetőbbnek tűnik a város, mint a róla bennem eddig élő kép azt sejtette.

Moldovát alaposan megtépzta a XX. század, két-két alkalommal volt orosz és román kézen is, majd 1991-ben vált ki a Szovjetunióból, de rögtön egy háborút is le kellett folytatnia az ország keleti sávját birtokló oroszok régiójával, amely szintén függetlenséget követelt. Moldovát ma Európa legszegényebb országaként tartják számon, amely ráadásul három évtizede keresi identitását. A lakosság zömét román anyanyelvűek alkotják, ez az ország hivatalos nyelve, és időről időre felmerül a Romániával való egyesülés gondolata is, amit azonban számos tényező akadályoz. A legfontosabbat pedig az utcán hallgatózva is könnyen megfigyelhetjük: a főváros lakossága nagyjából fele-fele arányban használja a románt és az orosz elsősorú nyelveként. A Szovjetunió tagjaként töltött fél évszázad megtette a hatását, a nagyobb városok etnikai homogenitása megszűnt, s kialakult a moldovai identitás is, amelynek vallói hallani sem akarnak az egyesülésről.

Reggel nyolc óra környékén egy belső udvarra vezet a térképem. Itt vár Gerhard, aki ennek az eldugott utcácskának is egy észrevehetetlen nyúlványában fellelhető lakásába vezet. Előbb a küszöböt, majd a macskát átlépve régi bútorokkal berendezett és mindenféle dobozokkal telepakolt nappaliban találok magam. Itt töltöm a következő két éjszakát. A kanapé rövid és viseltes, de az előttem rajta megfordult nagyjából száz ember véleménye szerint sokkal kényelmesebb, mint amilyennek kinéz. Azért a pokrócot mindenképp terítsem magam alá,

különben még az éjszaka folyamán fel találna nyársalni valamelyik kiálló rugó, a holttestem eltüntetésével pedig nem igazán szeretne szenvedni – fogalmazza meg faarccal klasszikus német humorba csomagolt intelmét Gerhard.

Pedig azzal semmiképpen nem lehet vádolni szállásadómat, hogy tipikus német lenne. Elvégre nem sokaknak juthatott eszébe a Bajorországban élő informatikusok közül, hogy az őket tárt karokkal és pénztárcával váró Audi és BMW munkalehetőségei helyett immár több mint egy évtizedre letelepedjen Moldovában, hogy mindenféle képesítés nélkül angoltanár legyen egy iskolában, egy nagyságrenddel kisebb fizetésért. Kifürkészhetetlenek az emberi motivációk, Gerhard ebben tudta kiteljesíteni magát: élvezzi a lassú életet egy egyszerű bérházban, megtanult románul, legközelebbi társa Doktor, a macska, de emellett heti rendszerességgel enged be idegeneket a lakásába, hogy szélesítse világlátását, a nyári háromhónapos szünetében pedig ő kapja fel a hátizsákot és jár be ismeretlen tájakat. Jó, néha azért megenged magának némi fennhéjázást, amióta örökös belépővel rendelkezik a moldovai labdarúgó-válogatott mérkőzéseinek díszpályába, köszönhetően annak, hogy ő pallérozta a szövetség elnökének angoltudását a FIFA vezetőivel való találkozás előtt.

Megrémíti a gondolat, hogy ha nem hozza meg ez a döntést a költözésről, szinte biztosan rá is ugyanaz az unalmas, közönséges életút várt volna, mint otthon maradt barátaira. Itt, a háború szomszédságában úgy érzi, hasznosabb dolgokra fordíthatja önzetlenségét. Otthoni látogatásairól mindig felpakolt autóval tér vissza, de nem magának, hanem az ukrainai válság miatt segítségre szorulóknak hoz holmikat, játékokat és ételt. Kapcsolatokat épített ki humanitárius szervezetekkel, és maga is gyakran lépi át az ukrán határt Odessza felé, pontosan tisztában van ugyanis azzal, hogy merre haladhat biztonságosan. Nekem is ad tippeket, sosem lehet tudni, mikor lesz rá szükség!

A háború kirobbanásának napján azért ő is a legrosszabbtól tartott, s mivel a Moldovában élők sem érezhették magukat biztonságban az orosz inváziótól, minden holmiját összecsomagolva, a macskát is a hordozóban tartva figyelte a híreket, hogy ha szükséges, azonnal el tudjon menekülni. Azóta már csak legyint a veszélyre, meggyőződése ugyanis, hogy az oroszok soha nem fognak tudni előrenyomulni a hónapok óta megszilárdult frontról.

Az utóbbi időben több idegen család, menekültek is költöztek a szomszédságába, ám ő olyan lezszerséggel és bizalommal felvértezve él, ami a Kelet-Európában születetteknél elképzelhetetlen: nem zárja a lakása ajtaját, elmondása szerint úgyis nehéz azt megtalálni, na meg egyébként sincsenek olyan tárgyai, amiket féltene, nem az anyagi dolgokért él. Gerhard úgy értelmezi a szabadságot, ahogyan nem sokan teszik vagy egyáltalán tehetik meg, és ha már rendelkezik a döntés jogával, maximálisan ki is használja azt, ráadásul úgy, hogy nem önös érdekek vezérlik.

Saját állampolgárai számára azért Moldova nem kecsegtet ilyen fényes és gondtalan jövőképpel, nem csoda, hogy sokan vágynak a román állampolgárságra, és a vele járó európai uniós útlevelekre. De még az ország nemzetközileg elismert határain belül is hatalmas egyenlőtlenségeket találhatunk a kitörési esélyekre. Moldovának is megvan a maga Koszovója, a szakadár Dnyeszter Menti Köztársaság, másnéven Transznisztria, A többségében oroszok lakta terület a Szovjetunió szétesésekor kezdett el harcolni saját függetlenségéért, tartva attól, hogy Moldova egyesülni fog Romániával, amely

államalakulatban nekik elnyomott szerepkör juthat. A közel kétéves háború 1992-ben valós megoldás nélkül ért véget: Moldova ugyan nem ismerte el Transznisztria függetlenségét, de azt elfogadta, hogy nem szól bele a térség belügyeibe. A fél bácskányi régió földrajzilag és geopolitikailag ideálisnak egyáltalán nem mondhatóan terül el a Dnyeszter folyó és a közelben vele szinte párhuzamosan futó ukrán határ között, így az formáját tekintve egy nagyjából 200 kilométer hosszú, de csak 5-30 kilométer széles földszalag egy folyó és egy másik ország közé beszorítva. Fővárosa, Tiraszpol minden szükséges állami intézménnyel fel van szerelve, ám függetlenségét egyetlen ENSZ-tagállam sem ismeri el – még a számára bőséges támogatást, például ingyen gázt biztosító Oroszország sem. A város főterén és a külügyminisztérium előtt azonban büszkén lobog Dél-Oszétia, Abházia és Hegyi-Karabah zászlaja, mint az a három, szintén nem független szakadár régió egykori szovjet területekről, akikkel egyáltalán diplomáciai kapcsolatot ápolnak – bár utóbbi még ezek közül is éppen megszűnőben van, miután az azeriek kiűzték onnan az örményeket az elmúlt hónapok során.

A transznisztriaiak a Moldovával közös, vélt határvonalon fel is építettek maguknak útlevelellenőrző pontokat a zászlójuk piros-zöld-piros sávjait megidéző épületekkel. Az átkelés gyorsabb és gördülékenyebb, mint a posztszovjet térség jellegzetes minibusa, a marshrutka, amivel megérkezünk. Pecsétet nem ütnek az útlevelebe, viszont a külföldiek részére kiállítanak egy cetlit, amin az engedélyezett tartózkodási idő olvasható. A belépéskor ezt nem túl komoly szakmai szempontok alapján döntenek el, egyszerűen csak megkérdezik, hogy hány napot akarunk maradni, ám a hallottak alapján a kilépéskor már nagyon szigorúan veszik és pénzbírsággal szankcionálják, ha nem tartjuk be a saját magunk által megszabott időkeretet. Furesa működési elv, mindenesetre a biztonságra játszva több napot mondok, mint amennyit maradni tervezek.

Aki járt már Oroszországban, az nem lepődik meg a tiraszpoli városképen: az uralkodó szín a szürke, a jellemző épületforma pedig a panelekből készül; és még egy parkban ébredve is rögtön rá tudnánk vágni, hogy a kontinens melyik végében járunk a gondozatlan növényzetre, a töredezett járdákra vagy az évtizedek óta rozsdásodó játszótéri elemekre pillantva. Valahogy ennek a nyomasztó tökéletlenségnek is megvan a bája és a vidám oldala: az egyik gyorsétterem például szégyentelenül használja a McDonald's logóját, hogy azt fejjel lefelé fordítva cirill S betűként alkalmazza saját cégtábláján.

A megállt idő legbeszédesebb nyomai azonban a továbbra is büszkén álló múltbéli szimbólumok. A parlament előtt angyal benyomását keltve lobogtatja köpenyét a hatalmas Lenin-szobor, a képviselők a Szovjetek Házában laknak, és lépten-nyomon bele lehet botlani a sarló és kalapács jelképegyüttesébe, ami a zászlón is megtalálható. Sokan ezt úgy értelmezik, hogy Transznisztria a kommunizmus utolsó európai hírnöke, ahol még mindig ötéves tervekben és állami tulajdonokban gondolkodnak, ez azonban nem igaz. Ez a régió is – lehetőségei szerint – a szabad piacgazdaság elvei szerint működik, a régi idők jelképeit pedig egyszerűen csak megtartották, hiszen sok más nemzettel ellentétben nem találnak azokon semmi szégyellnivalót.

Ezt már Rodion meséli, aki boldogan ajánlotta fel, hogy körbevezet szülővárosa, Bender utcáin. Kifejti, hogy náluk is vannak választások ötévenként, bár valami nem stimmel velük, hiszen mindig előre le van osztva, ki fog nyerni. Megnyugtatom, hogy ilyen rendszerek tőle kicsivel nyugatabbra is virágoznak, és olyan birodalmakkal ugyancsak lehet találkozni, mint az itteni Sheriff, amely szinte a régió teljes infrastruktúrájára rátette a kezét, hiszen az ő

logójuk látható a bevásárlóközponton, ők szolgáltatják az üzemanyagot és az internetet, na meg pénzelik a helyi futballcsapatot, amely a Real Madrid legyőzésével rajzolta fel a régiót sokak mentális térképére két évvel ezelőtt.

Kérdésekre Rodion nyomasztó részleteket mesél arról, milyen lehetőségei vannak az érvényesülésre egy embernek, aki Transznisztriában születik. A kvázi-állam által kiállított dokumentumokkal nem sokra megy, csak Moldovába engedik át a belső határokon. 16. életévét betöltve aztán minden fiatal eldöntheti, hogy moldovai vagy orosz útlevelet szeretne-e kapni, ami szembe is állítja őket első nagy identitásdilemmájukkal. Az alig ötszáz ezres lakosság túlnyomó része orosznak vallja magát, legalábbis ahhoz a kultúrkörhöz áll közel, mégis a moldovai állampolgárság az, ami közelebb viheti őket a szebb élethez, és ha megtanulnak románul, akár az EU-hoz is. Merthogy itt is mindenki a Nyugatban látja a szabadulás útját, főleg azóta, hogy elkezdődött a háború, amely kapcsán az itt lakók határozottan semleges álláspontot képviselnek, lévén a gazdasági fennmaradásukat biztosító két oldal egyikétől sem szeretnék elvágni magukat.

Transznisztria saját pénznemmel is rendelkezik: a helyi rubelhez csak itt lehet hozzájutni, a határokon kívül pedig sehol nem is váltható be. Az autók szintén helyi rendszámtáblát hordanak, Moldován kívülre viszont azokkal nem mehetnek, ezért ilyen esetekre ideiglenes táblát kell váltaniuk – sok-sok ilyen aprósággal nyomatékosítja saját identitását, egyúttal pedig nehezíti meg lakóinak boldogulását a helyi vezetés.

2022 februárja óta a régió helyzete még kétségbeejtőbb lett, hiszen Ukrajna – az itt állomásozó katonaságtól tartva – lezárta és fokozott védelem alá vette a közös határukat, így az oroszországi szállítmányok már nem jutnak be hozzájuk. Rodion sokáig angolt tanított anyaországi honfitársainak, de mivel a fizetését orosz rubelben kapta, a legyengült valuta miatt keresetének értéke meglehetősen csökkent, ami kislánya megszületése óta már végképp nem volt elég a megélhetésre. Nemrég egy német cég tréningjére nyert felvételt, ami újjáélesztette benne a régi álmot, hogy egy napon családjával Németországba költözhet, hiszen a nyelvet tökéletesen beszéli. Megkötésekkel teli mindennapi élete során úgy megtanulta értékelni az apróságokat, mint kevesen: arról is lelkesen mesél, amikor egyszer befizetett egy körutazásra a zsebkezdőnyi Transznisztria északi részére, amit annyira élvezett, hogy később barátaival ismét bejárta az iparosított területet. Szabadidejében virtuális labdarúgómérkőzéseket közvetít, na meg kíváncsi külföldieknek mutatja meg városát, hogy ha ő maga nem is kalandozhat el messzi vidékekre, legalább ilyen módon közel húzza magához a világot és pozitív benyomást tegyen az itt élő, a történelem több pontján is megbélyegzett oroszok vendégszeretetről.

Egy kiváló elme nagy ambíciókkal, de erősen korlátozott szabadsággal – Rodion élete tökéletes példája annak, hogy a születési hely az elsődleges meghatározója egy ember lehetőségeinek, de példa arra is, hogy Európa legkilátástalanabb pontján is lehet a jövőbe tekintve élni.

Transznisztriából nemcsak a helyi lakosoknak, de körbenézve a közönséges utazóknak sincsenek túl felemelő opciói a távozásra. Nyugat felé a romániai Kárpátokon keresztül végeláthatatlan buszozás is csak a hazajutás tényével ijesztget. Moldova déli része kulturálisan izgalmasnak tűnik, hiszen ott egy autonóm terület, Gagauzia található, amelynek

tagjai a török kultúrkörhöz tartoznak és saját nyelvet beszélnek, ám még Gerhard lohasztotta le a lelkesedésem a régió iránt, rámutatva, hogy az ott élők már szinte teljesen eloroszosodtak, s alig lehet nyomát találni tradícióiknak. Kelet felé pedig a gyakori támadásoknak kitett Odessza fekszik, és csak egy furcsa amerikaival találkoztam, aki azzal kérkedett, hogy az lesz a következő állomása.

Végül rám is egy ukrán határőr tekintgetett gyanakvóan, olyan nehezen megválaszolható kérdéseket feltéve, mint hogy kihez megyek és miért, de ez Moldova északi szegletében történt. Ide még egyetlen bomba sem csapódott be, invitált meg ezt a komoly fegyvertényt felmutatva Andrij az Ukrajna dél-nyugati részén, a román határtól pár kilométerre fekvő Csernyivcibe.

A 250 ezres város elsőre sokkal jobb benyomást tesz rám, mint azt egy átlagos ukrainai várostól valaha is reméltem. Építészete Budapestet vagy Zágrábot idézi, hiszen egykoron itt is az Osztrák Birodalom székelte. Az emberben fel sem sejlene, hogy egy háborúban álló országban jár, ha nem emlékeztetne erre a főtéren a város hősi halottjainak állított emlékhely hatalmas fényképekkel, valamint a tény, hogy feltűnően magas a nők aránya az utcán sétálók és munkavégzők között.

Érkezésemkor Andrij figyelmeztetett, hogy mindig háromra zárjam az ajtót, hiszen az a maximum, majd a hangulat megalapozására mutatott nekem néhány videót arról, hogyan leskelődnek autókból az ukrán hadsereg tagjai, hogy az utcán sétálgató férfiakra rátörve, ha kell, kényszerrel alkalmazva vigyék el őket a seregbe. De ne aggódjak, mondja, ha nem néznék ki eléggé külföldinek a hátizsákkal, és engem is megállítanak, csak mutassam fel az útlevelém. Sokaknak jelent ez felmentést a helyi lakosok közül is, hiszen ebben az igazán multikulturális városban románok, lengyelek és oroszok is nagy számban élnek, nekik nem kell a frontra vonulniuk. A többi életerős korú férfi számára azonban nem kecsegtet jó kilátásokkal a jelenlegi helyzet. Andrij két unokatestvére másfél éve egy erdei házban rejtőzködik, munkát sem vállalhatnak és bevásárolni is más jár helyettük, hogy semmilyen nyomot ne hagyjanak maguk után. Több barátja megszökött az országból, másokat már elvittek harcolni, a lakosok közül pedig sokan most ébrednek rá eddig rejtett identitásukra, és a város rövid Romániához tartozásának ürügyével megrögzöten tanulják a déli szomszéd nyelvét, hogy felvehessék az állampolgárságot és eltűnhessenek innen. A csak ukrán útlevéllel rendelkező 18 és 60 év közötti férfiak előtt ugyanis zárva tart a határ.

Andrij a körülményekhez képest szerencsés helyzetben van, ugyanis az állami szektorban dolgozik, ők pedig felmentést kapnak a szolgálat alól. Mégis nyugtalanság gyötri, hiszen fél évente kell új dokumentumot kérnie arról, hogy tartalékosállományban maradhat, és egyáltalán nem biztos benne, hogy ezt mindig megkapja majd a szerinte még éveken át elhúzódó háború alatt. Hosszú ideje foglalkoztatja a menekülés gondolata, ám megrémíti a tudat, hogy ezzel talán örökre hátra kellene hagynia teljes eddigi életét, a beteg testvérét, nyugdíjas szüleit és saját lakását is. Mélyen utánajárt már a lehetőségeknek is, hogy ha szorít az idő, gyorsan tudjon reagálni. Vannak, akik maguk próbálnak átúszni a Prut folyón Romániába vagy a Dnyeszteren Moldovába, ez azonban nagyon rizikós művelet, a határt ugyanis fokozott erővel pásztázzák a hatóságok. Ennél egy fokkal megbízhatóbb a kiépült embercsempész-hálózat igénybevétele, ám 6000 euró az ára egy sikeres útnak, ami hatalmas összeg. És akad még egy lehetőség: ha egy férfinak fogyatékkal élő felesége van, legálisan elhagyhatja az országot. Ám természetesen az érintett hölgyek is gyorsan felismerték az ebben

megbúvó üzleti szálát, és az embercsempészekéhez hasonló szolgáltatási díjat kérnek ahhoz, hogy aláírják azt a bizonyos házassági papírt. Andrij morális dilemmáit csak súlyosbítja, hogy az állami szerveknél a munkája éppen az, hogy lebuktassa az országból szökni próbálókat: útlevelek és kézírások alapos vizsgálatával napi szinten kell jelentéseket küldenie olyan honfitársairól, akik hamis dokumentumokkal próbálják elhagyni Ukrajnát. Nagy nyomás alatt kell dolgoznia, hiszen ha hibázik, ő is bíróság elé kerülhet.

És még csak nem is ez a legdrámaibb története Andrij elmúlt két évének. Hanem az a nap, amikor Dubajba szóló jeggyel a kezében a kijevei repülőtér felé vonatozott. Lelkes utazó, minden évben igyekszik legalább egy hónapot szánni arra, hogy gondosan megtervezett útiterv mentén több országba is eljusson. Azon a reggelen viszont, amikor már közel járt a reptérhez, egy süvítést, majd egy robbanást hallott. A vonat megállt, ő pedig azonnal tudta, mi történt. 2022. február 24-ét írtunk, az orosz támadások egyik első célpontja pedig a kijevei repülőtér volt. Andrijban mély nyomot hagyott a vonaton utazókon eluralkodó ijedtség, de talán még mélyebbet az a tudat, hogy mennyi pénzt veszített azzal, amíg a vészhelyzetben hazataxizott az ország közepéről, a kihasználatlanul maradt jegyekről és foglalásokról már nem is beszélve.

Innentől pedig magam is megjósoltam következő gondolatmenetét: ha egy nappal előbb kezdődik a háború, otthonról bőven lett volna ideje elhagyni az országot a közeli Románia felé, hiszen a határzárát csak másnap rendelték el. Ha pedig egy nappal később kezdődik, őt már Dubajban éri a hír, és esze ágában sem lett volna hazatérni. A világ legbalszerencsésebb utazója, akit tulajdonképpen az zárt be ki tudja, mennyi időre a háború sújtotta országába, és ítélt bizonytalan sorsra, hogy szenvedélyére hallgatva éppen megint menni akart.

Két nap elteltével, búcsúzásunkkor bennem is vegyes érzések kavargtak. Szívesen hallgattam volna tovább Andrij élettörténetét, ugyanakkor átéreztem lelki fájdalmát, amikor ezeken a dolgokon vívódik. Nem bántam, hogy hamarosan elhagyom ezt a számomra is egyre nyomasztóbb országot, de egyúttal kicsit büntudatot is éreztem, hogy vele ellentétben én csak úgy kísétálhatok innen, mert valami olyan dokumentumot lóbálok, ami az én szemszögemből nézve Európa nagy részén szintén megbélyegzett, itt viszont a szabadulást jelenti. Andrij életcélja változatlan, szeretne a világ összes országába eljutni, ám a szabadság és a biztonság jóval elemibb dilemmájának közepette kellett Csernyivciben hagynom.

A háborúban élők a szabadulást, a békében élők olykor a veszélyt keresik. A döntési szabadság, a célok, motivációk, lehetőségek és tilalmak három egészen különböző dimenzióját ismerhettem meg három a harmincas éveiben járó, eltérő élethelyzetben lévő férfi tolmácsolásában tíz intenzív nap leforgása alatt, ami engem is gondolkodásra készített a sors kifürkészhetetlen fordulatai kapcsán.

Bognár Viktor